

Културематичният анализ – един метод за откриване на културна информация във фразеологията

Румяна Петрова, Диана Стефанова

The Culturematic Analysis as a Method of Identifying Cultural Information in Phraseology. By Roumyana Petrova and Diana Stefanova. This paper presents a methodology of examining the cultural component in the semantics of idioms and proverbs. First, some ideas and theories concerning the cultural content of phraseological and paremiological units are outlined. Next, some aspects of the semiosis of phraseological units as signs of culture are discussed. Finally, an extension of the idea of culturematic analysis is proposed.

Key words: *cultureme, phraseology, paremiology, lingvoculturology*

ВЪВЕДЕНИЕ

Всеки човек, който владее поне един чужд език, се е сблъсквал с факта, че между чуждия и родния език съществуват както прилики, така и разлики. Част от разликите са свързани с културни особености на дадената езикова общност, които нямат аналог в другата култура. В същото време в езика намират отражение и други културни особености, които се явяват общи за два или повече езика. Изясняването на всички свързани с културата езикови особености има значение за теорията и практиката на превода, за чуждоезиковото обучение, за лексикографията и научната област на изкуствения интелект и по-точно за обработването на естествените езици. Този въпрос е особено важен във фразеологията, тъй като фразеологичните единици са свързани с различни по вид културни знания.

ИЗЛОЖЕНИЕ

Изучаването на връзката между езика и културата има дълга история, която води началото си от трудовете на немския философ, дипломат и лингвист Вилхелм фон Хумболт и неговата идея, че структурата и изграждането на всеки език възплъщават специфичния поглед към света на неговите носители. [1, 2] По-късно подобна позиция заемат представителите на антропологичната лингвистика Франц Боас, Едуард Сапир и Бенджамин Лий Уорф. Идеята на Хумболт е използвана в хипотезата за лингвистичната относителност на Сапир – Уорф, според която различните езици разчленяват света по различен начин и това дава основание да се направи извода, че хората мислят и възприемат света по различен начин. [3] От теориите на съвременните лингвисти в духа на Хумболтианската традиция заслужава да бъде отбелязана теорията за естествения семантичен метаезик на Анна Вежбицка, в която могат да бъдат очертани две основни положения: „първо, всеки език има една неразложима сърцевина от понятия и съответните думи за тях, чрез които хората, които говорят езика, могат да разберат всички сложни мисли и изказвания и второ, тези понятия и думи, които съставят сърцевината на езика имат съответствия във всички естествени езици, така че може да се говори за неразложима сърцевина на всички езици, която на свой ред отразява неразложимата сърцевина на човешкото мислене“. [4] Вежбицка развива тази теория в продължение на повече от три десетилетия в сътрудничество с Клиф Годард и със съдействието на многобройни техни колеги. Теорията е подкрепена от емпирични изследвания върху голям брой родствени и неродствени езици. (За проследяване на етапите в развитието на тази теория вж. [5] [6] [7] [8] [9]).

Вежбицка твърди също, че съществува тясна връзка между начина на живот в едно общество и езика, който се говори в него. Една от проявите на тази връзка са думите с културноспецифични значения, които отразяват и оформят начина на мислене, нагласите и възгледите на обществото като цяло и на отделния индивид и

играят ролята на концептуални инструменти. Трябва да се отбележи, обаче, че тя прави уговорката, че възгледите както на цялото общество, така и на отделния индивид никога не са напълно детерминирани от концептуалните инструменти, а само са повлияни от тях. [10]

Представителите на лингвокултурологичното направление в рускоезичното езикознание, чиито изследвания са насочени към изясняване на взаимодействието между езика и културата, често приемат и използват теорията на Вежицка в своя изследователски инструментариум и ѝ отделят място в учебниците. (За повече по този въпрос вж. [11], [12], [13]). Много от изследванията в лингвокултурологичното направление са свързани с фразеологията и паремиологията. Два от разглежданите в тях въпроси са от особено значение при разработването на методология за откриване на културната информация във фразеологизми и паремии: знаковият характер на фразеологизмите и паремиите и видовете културна информация, които са залегнали в основата им.

Вероника Телия говори за културна конотация на лексикални и фразеологични единици, на изказванията и на цели текстове като начин за възплъщаване на културата в езиковия знак. [14] Тя определя културната конотация като „интерпретация на денотативния или образно мотивирания [...] аспект на значението чрез категориите на културата“. [15] За необходимостта от съотнасяне на езиковите единици и в частност на фразеологизмите с културните кодове пише и Дмитрий Доброволски. Той подчертава, че не всички различия между езиците са културно значими и предлага следния критерий за определяне на културната значимост: „ако съществуването на даден езиков факт води до [...] последствия при осмислянето на други знакови системи, които традиционно се отнасят към [...] народната култура [...] или ако той се възприема като обусловен от функционирането на подобни знакови системи, този езиков факт се признава за културно релевантен“. [16] Знаковият характер на фразеологизмите и паремиите е обект на изследванията и на редица български автори, например Е. Недкова [17], Р. Петрова [18, 19], П. Трендафилова [20] и др.

По отношение на въздействието на културата върху езика В. Телия и колектив посочват пет канала, по които културата прониква в езика: културни семи, културни концепти, културна конотация, културен фон и дискурсивни стереотипи. Културните семи според тях са думи или комбинации от думи, които означават идиоетнически реалии. Културните концепти те определят като абстрактни понятия които съставят картината на света по специфичен за съответната култура начин. Културните конотации са интерпретативните отношения между лингвистичните знаци и символите на други невербални културни кодове. Културният фон те обясняват като ясно доловима идеологическа аура, свързана с историческа ситуация или политическо или модно течение. А дискурсивните стереотипи според тях са често срещани изрази, чието културно съдържание се активира чрез знания от даден текст. [21] Подобно мнение изразяват Доброволски и Пиираинен, като разглеждат аспектите на културата, които са залегнали в основата на метафоричните езикови единици. Те разграничават пет вида метафорични фраземи, свързани с различни културни знания: а) фраземи, свързани с културни знания, които се основават на социално взаимодействие, включително всички аспекти на социалния опит и поведение; б) фраземи, свързани с материалната култура, основно с артефакти на съответната култура, както и с всички аспекти на материалното обкръжение; в) фраземи, които съдържат препратка към текст; г) фраземи свързани с фиктивни концептуални полета, например остарели народни теории и донаучни схващания за света; д) фраземи свързани с културни символи. [22]

За описване на културната семантика на кратки прецедентни текстове, например паремии, Р. Петрова прилага културемата като единица за осъществяване на този специфичен тип анализ, като я определя по следния начин: „... културемата, представена със словесен израз, придружен от плюс (+) или минус (-) е знак за това, което дадена значима езикова единица (текст) определя като положително или отрицателно, т.е. тя е вербализирана специфична културна същност с аксиологическа (положителна или отрицателна) характеристика“. За откриването на културемите в пословичните текстове Петрова предлага следната методика. Името на културемата се открива с въпроса „Каква същност утвърждава или отрича пословицата?“, а нейният аксиологически маркер се определя от посланието. [23] Извеждането на културемата и посланието става с помощта на текстово преобразуване. По този начин се разкрива особеното човешко качество или деяние, което дадената пословица коментира, като го препоръчва или осъжда. Петрова развива и допълва своето виждане за съдържанието на културемата в следващите си разработки. Тя посочва, че „културемата може да обозначава не само човешко качество [...], но и предмет, вещ, състояние, ситуация, лице, персонаж, животно, растение, отношение, поведение, речев акт, тип внушение, процес и пр.“ По-нататък тя казва, че културемата може „да се търси не само на равнище послание на едноизреченски паремийен микротекст, [...] но и на равнище състав на изречението: думите и синтагмите, които непосредствено го съставят“. [24] Процеса на извличане на простите и сложни култури от паремийологичния микротекст Петрова определя като културематичен компонентен анализ. [25]

Освен към пословиците, културематичният компонентен анализ може да се приложи и към фразеологични единици. Например, ако разгледаме следния пример от английски език:

* *sift the grain from the chaff* и българския му еквивалент *отделям плевата от зърното*,

виждаме, че преносното значение на тази фразеологична единица – отделям същественото от несъщественото - представлява културемата. Тя носи положителен знак и може да бъде изразена с именната фраза „отделяне на същественото от несъщественото (+)“. А при анализа на компонентите, откриваме още две култури – „плевата (-)“ и „зърно (+)“ и затова може да твърдим, че разглежданата фразеологична единица съдържа общо 3 култури. И трите култури могат да бъдат интерпретирани във връзка с културния код, възприет в много общества, който утвърждава яснотата при говорене и писане. А ако трябва да определим вида културни знания, с които е свързана фразеологичната единица, то тук става въпрос за знания свързани със социалното взаимодействие, когато имаме предвид преносното значение и знанията за материалната култура, когато имаме предвид буквалното значение. Освен това, понеже тази фразеологична единица е с библейски произход, тук става дума и за препратка към текст. Точният цитат от Библията гласи: „...и Той ще очисти гумното Си ще събере житото си в Житницата, а плевата ще изгори с неугасим огън“ Мат. 3:12.

Нека разгледаме друг пример от английски език:

* *Joseph's coat*

и варианта на този фразеологичен израз пак в английския език:

* *a coat of many colours.*

И двата израза могат да се преведат на български език „шарената дреха на Йосиф“. След прилагането на културематичния анализ, установяваме, че името на

културемата в този случай съвпада със самите изрази с положителен знак, а след анализирването на компонентите, откриваме още една културема – „Йосиф (+)“. И тази фразеологична единица е с библейски произход (Бит. 37:3) и в случая познаването на библейската история за Иаков (Израил) и Йосиф е съществено за разбирането на самия фразеологизъм. Точният цитат от Библията гласи: „Израил обичаше Йосифа повече от всичките си синове, защото му се беше родил на старини, – и му направи шарена дреха.“ Двете култури могат да бъдат интерпретирани във връзка с културния код, свързан с отношенията баща – син. А видът на културните знания, както вече споменахме, е знания за текст, към който фразеологизмът препраща.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

Прилагането на културематичния анализ към фразеологични единици дава възможност да бъде открита културната информация, която те носят, както и да се анализира връзката на езиковата единица с кодовете на културата. Този анализ позволява също да бъде определен видът на културните знания, свързани със съответната фразеологична единица.

ЛИТЕРАТУРА

- [1] В. фон Хумбольдт. Избранные труды по языкознанию. Перев. с нем. Москва: „Прогресс“, 1984.
- [2] В. фон. Хумбольдт. Язык и философия культуры. Перев. с нем. Москва: „Прогресс“, 1985.
- [3] В. L. Whorf. Science and Linguistics. – In: S. I. Hayakawa. Language in Action. New York: Harcourt, Brace and Company, 1941, pp. 302-321.
- [4] A. Wierzbicka, A. English: Meaning and Culture. Oxford: Oxford University Press, 2006, p. 16.
- [5] A. Wierzbicka. Semantics: Primes and Universals. Oxford: Oxford University Press, 1996.
- [6] C. Goddard, C. Cultural Values and “Cultural Scripts” of Malay (Bahasa Melayu). *Journal of pragmatics* 27 (2): 183 – 201.
- [7] C. Goddard, C. Semantic Analysis: A Practical Introduction. Oxford: Oxford University Press, 1998.
- [8] C. Goddard, and A. Wierzbicka, eds. Semantic and Lexical Universals: Theory and Empirical findings. Amsterdam: John Benjamins, 1994.
- [9] Goddard, C, and A. Wierzbicka, eds. Meaning and Universal Grammar: Theory and Empirical findings. 2 vols. Amsterdam: John Benjamins, 2002.
- [10] A. Wierzbicka, A. Understanding Cultures through Their Key Words. Oxford: Oxford University Press, 1997, pp. 2-6.
- [11] С. Г. Воркачев. Сопоставительная этносемантика телеономных концептов „любовь“ и „счастье“. Русско-английские параллели. Волгоград: Перемена, 2003.
- [12] В.В. Воробьев. Лингвокультурология. Москва: Издательство Российского университета дружбы народов, 2006.
- [13] В. А. Маслова. Введение в когнитивную лингвистику. Москва: Флинт Наука, 5-е изд., 2011.
- [14] В. Н. Телия. Русская фразеология. Семантический, прагматический и лингвокультурологический аспекты. Москва: Школа „Языки русской культуры“. 1996, с. 227.
- [15] Цит. съч., с. 223.
- [16] Д. О. Добровольский. Национально-культурная специфика во фразеологии. – В: Вопросы языкознания, 1997/6, 37–48, с. 40.
- [17] Е. Недкова. Фразеологизмите като знаци в езика на културата. Русе: Лени-Ан, 2011.

[18] Р. Петрова. Културемите в Книга на притчите (The Book of Proverbs) в Авторизираната версия на Библията (AV/KJV). Русе: Лени-Ан, 2012.

[19] Р. Петрова. Български паремии за присмех и похвала. Лингвокултурно изследване (скала на културемите.) Русе: Издателски център на Русенски университет „Ангел Кънчев“, 2013.

[20] П. Трендафилова. Лингвокултурологично изследване на български и руски пословици и поговорки. Русе: Издателски център на Русенски университет „Ангел Кънчев“, 2014.

[21] Teliya V., Bragina N., Oparina E., Sandomirskaya I. Chapter 3 Phraseology as a language of culture: Its Role in the Representation of a Cultural Mentality. In: Cowie A. P. (ed.) Phraseology. Theory, Analysis and Applications. Oxford: Clarendon Press, 1988, 54–75, pp. 58–62.

[22] Dobrovol'skij, D. and E. Piirainen, Cognitive theory of metaphor and idiom analysis. – In: Jezikoslovlje, 6.1/ 2005, 7-35, p. 22.

[23] Р. Петрова. Лингвокултурологично съпоставително изследване на английски и български пословици. Дисертация. София: БАН – Институт за български език, 2006, с. 38–39.

[24] Р. Петрова. Културемите в Книга на притчите, с. 66–67.

[25] Цит. съч., пак там.

За контакти:

Доц. д-р Румяна Петрова, Катедра “Европеистика и международни отношения”, Русенски университет “Ангел Кънчев”, тел.: 082-888 811,

e-mail: roumyana.petrova@yahoo.com

Диана Стефанова, Катедра „Чужди езици“ Русенски университет „Ангел Кънчев“, тел.: 082-888 532, e-mail: dstefanova@uni-ruse.bg

Докладът е рецензиран.